

TWENTY REASONS TO (RE) READ KARA KİTAP BY ORHAN PAMUK

Abstract: In the article, a scientific literary view is presented in regards to Orhan Pamuk's novel Kara Kitap, which has an important role in both Turkish and European postmodern novel histories. While in tone and archetechtonics, it is in line with literary scientific essay specifications, the article reflects the developmental stages of narrative in Turkish and Western literature using intra-text parallelism with Tanpanar, Eco Borhes, Kalvino. When it is considered that reading and re-reading is in itself a process of interpretation, it is no suprise that an anthology consisting of literary and sociological readings of Kara Kitap, which has been the subject of countless discussions and commentary, has been published.

Author information:

Handan İnci
Prof. Dr.
Department of Turkish Language and Literature at
Mimar Sinan Fine Arts University, Istanbul.
✉ petrovk@abv.bg
🌐 Turkey

Keywords:
novel, postmdernism, storyline, fabula, city,
characters.

Специалното издание на „Черна книга“ по случай двайсет и петата годишнина от първото публикуване на романа предостави прекрасна възможност за досег до света му, както за днешните млади, така и за онези, които от дълго време го пазят в списъка си за четене. Истинската наслада обаче предстои за читателите, които ще я прочетат отново. Защото „Черна книга“ не е от романите, които задоволяват с еднократен прочит. Подобно на калейдоскоп, който при всяко разклащане добива нов вид, при всяко четене този роман разкрива нови форми, възприятия, размисли... Романът „Черна книга“ изисква от четящия както час по-скоро да бъде прочетен, така и да се чете и по-нататък, от време навреме, периодически. Мога да изброя най-малко двайсет и една причини, с които ще подплатя това свое съждение.

1

Литературата ни не може да се похвали с голям брой романи, които със силата и богатството си да подтикнат читателя към повторен или пореден прочит. Когато по един или друг повод се говори за романи, обикновено се започва с: „*Когато го прочетох за първи път...*“, понеже след време те пораждат желание за ново прочитане, не са се изчерпали, живеят... Затова и ги наричаме „*класика*“. „Черна книга“ на Орхан Памук е класика в турската литература и както казва Калвино „*класически творби са онези, които хората никога не определят с глагола чета, а най-често избират препрочитам.*“ А решението за повторно четене на „Черна книга“ узрява още към края на първия прочит.

2

Структурираната като откъси „Черна книга“ благоприятства не само новите прочитания, но и „целево“ избраните. Така както слушаме с удоволствие отделни части на една симфония, по същия начин можем да се върнем към любима, харесала ни част и от „Черна книга“. Веднъж можете да разгърнете страниците на раздела „Когато водите на Босфора се оттеглят“, друг път - да обходите отново галерията с манекени на чичо Мелих. Тогава вече усилието не е насочено да

вникнете в сюжета на романа, а към желанието да изпитате отново онази омая от картината, която думите, застанали една до друга, са запечатали в съзнанието ви.

3

„Черна книга“ не затваря читателя в страниците си, тъкмо напротив – насочва и го препраща към други четения. Преди всичко разтваря пред него голямата култура на Изтока. Без да е задължително, разбира се, но за да се усетят всички вкусове на „Черна книга“, би било добре да се прочетат и „Хюсю Ашк“¹, и „Мантъку-т Таяр“²; да се надникне в „Приказки от 1001 нощ“ и „Мухайелат“³ ... Това означава, че всяко поредно съприкосновение с тези творби, отведи и разведи ви къде ли не, вследствие така или иначе ще проправят пътя ви към „Черна книга“, като този път четенето ще бъде много по-пълноценно.

4

В този смисъл „Черна книга“ представлява завръщане на турския роман в дома му. Това според мен е и една от най-важните особености на „Черна книга“. Орхан Памук, който нарича себе си потомък на Азиз Ефенди⁴ в 20 век, с превъзходно майсторство свързва съвременния турски роман с вековните традиции на турския наратив. Именно след „Черна книга“, романистите на турската литература се престашиха да бръкнат в сандъка с разкази, наследен от дядовците си. Дори само тази трансформираща сила на „Черна книга“ е достатъчна, за да я изведе в челната редица на най-важните, най-ценните романи в турската литература. Орхан Памук, изгражда сюжета на творбата си, четейки „Месневи“⁵, „Хюсю Ашк“ и др. в една университетска библиотека на Ню Йорк. Това е повторение на случая с Яхия Кемал⁶, който стотина години преди Памук, в парижките библиотеки опознава, открива диванската поезия. Орхан Памук, по същия начин открива за себе си традиционния турския наратив, и пак подобно на Яхия Кемал, който е обновител на традициите на диванската поезия, авторът на „Черна книга“, претворявайки традиционния източник полага началото на нов период в развитието на турския роман.

5

„Черна книга“ е химн, възхвала на разказа, на повествованието. Първият „литературен текст“, който връща почитта към традиционния наратив, който Намък Кемал⁷, Ахмед Митхад Ефенди⁸ и други наши писатели, силно повлияни от западния позитивистичен роман, искаха да изтръгнат от света на литературното „разказване“. За читателя, който дълги години беше поучаван от автори, които сами се заставяха да пишат непременно реалистично и дидактично, „Черна книга“ е навлизане във вълшебна градина. Романът освобождава читателя от чувството за вина, породено от потребността и търсенията му да чете или слуша изключителни, извънредни повествования. С романа „Черна книга“ това отърсване се осъществява в рамките на „високата литература“. Четенето и препрочитането на „Черна книга“ не ни омръзва въпреки познаването на текста й ред по ред, точно като онези разкази от детството ни, чийто край ни е пределно известен, а все не ни омръзва да ги слушаме.

6

1 Мистична поема на последния голям турски дивански поет Шейх Галип (1757- 1799).

2Произведение на иранския суфитски поет Феридуддин-и Аттар (1145-1220). В превод заглавието означава „Езикът на птиците“.

3Известното автобиографично произведение на османския държавник Гиритли Азиз Ефенди (? – 1798).

4 Гиритли Азиз Ефенди (? – 1798), писател и османски държавник.

5 Шестомното произведение в стихотворна форма на суфитския поет Мевляна Джелиледин Руми (1207-1273).

6 Яхия Кемал Беятль (1884-1958) известен турски поет и дипломат.

7 Намък Кемал (1840-1888) виден представител на епохата на Танзимата в турската литература, журналист и държавник.

8 Ахмед Митхад Ефенди 1844-1913, журналист, преводач, писател от периода на Танзимата, автор на къси разкази.

И така, въпреки, че от самото първо издаване на „Черна книга“, авторът ѝ често ситуира понятия като *четене, четиво, панаир и развлечение* едно до друго, моля, да не го вземате насериозно. На края на пътуването в романа му, читателят не остава изпълнен само с естетическото удоволствие от добрата литература, а в същото време е „подстрекаван“, многократно провокиран, заставен да се замисли дълбоко над ред състояния - лични, обществени и културни, неминуемо свързани с живота и времето, в което живее. Четенето на „Черна книга“ представлява включване, участие в процес, който се характеризира със своеобразно пробуждане, зараждане на въпроси относно битието. Във всички книги на Памук, но най-подчертано в „Черна книга“ се откроява най-разнищваната от Памук тема, а именно - структурирането, въвеждането на порядък във всекидневния живот на всеки един от нас при съприкосновението с неизбежния проблем за идентичността в пресечната траектория на западната и източната култура. И видно е, че докато епохите се променят, а въпросите в тази орбита си остават перманентни и продължават да битуват в нас, „Черна книга“ още дълго ще пази потенциала си за поредни прочити.

7

„Черна книга“ въвежда своя читател не само в емблематичните повествования на Изтока, но и сред големите романи на световната литература. Припомняйки отново всеобщите човешки теми, романът нарежда турския език в скалата с големи литературни текстове, писани на различни езици. Така турският език се „включва“ и в световната култура. А и още - прозираме, че светът притежава един общ ареал, разпрострян от Аттар⁹ до Достоевски, от Шейх Галип до Данте, и се нарича именно „литература“. „Черна книга“ може да бъде възприета като магическа градина в този ареал и една единствена обиколка из нея изобщо не е достатъчна за пълноценното ѝ възприемане.

8

„Черна книга“ е „голям роман“. Твърдейки това, имам предвид трансформацията, която се осъществява в този литературен жанр на турски; привнасянето на нови измерения в темата, която касае; приноса му в езиковите похвати; осъвременяването на културните източници, от които черпи, възлагайки им нова функционалност; кореспондирането с литературните текстове на различни езици, при това с един широко разгърнат и деен език; кореспондирането му със световните култури... Това е един енциклопедичен, многопластов роман, който всъщност представлява и представя точката на превръщане, на трансформация не само в жанра, но и в творчеството на автора. След романите „Покой“¹⁰, „Huzur“¹⁰ и „Tutunamayanlar“¹¹ в турската литература, „Черна книга“, според мен, е един от трите големи романа на турската литература.

9

„Черна книга“, предлага и едно допълнително удоволствие, произтичащо от хармонията между разказването и начина, по който се осъществява самото разказване. Романът, представящ личността, търсеца изход от разхвърляния, гротесков и тъмен свят, се структурира на откъси с индиректния си изказ и херметична атмосфера. Смяя да твърдя, че това е едно майсторско езиково изпълнение. И не само това. Романът попива в себе си и читателя, защото е много сходен с живота. Локалната история с характерната си проблематика, всекидневният бит – това кълбо размотана прежда от въпросителни, личностната идентичност, живеенето в големия град; животът, заклещен между ежедневие и минало – какво, ако не духът на Турция е всичко това? Само заради насладата от представената амалгама от съдържание, език и фрапираща композиция, си струва романът да се чете отново и отново...

⁹Авторът визира иранския суфитски поет Феридуддин-и Аттар (1145-1220).

¹⁰Роман от Ахмед Хамди Танпънар (1901- 1962).

¹¹Роман на Огуз Атай (1934-1977), определян от критиката като първият постмодерен роман в турската литература.

10

„Черна книга“ се разкрива пред читателя като едно поле, което предполага разкопки. Многопластовата структура на текста е толкова богата, че не е възможно да се обладае с едно прочитане. Романът ви изправя пред поотделен прочит за всеки един пласт. Читателят напредва в текста така, както в тинята на дъното на Босфора, след като водата се е оттеглила. Връзката, взаимодействието между предметите и обектите – ценни, незначителни, стари и нови, майсторски наредени и сочени в магическия наниз на времето от разказвача, изискват сериозно разнищване и прецизно тълкуване. А това става само когато читателят, също като автора, който многократно е поправял и променял текста си, успява да стигне да майсторството да чете и препрочита „Черна книга“.

11

А нима това не важи за всички „големи“ романи? Но... все пак мисля, че върху способността, която превръща читателя на „Черна книга“ в съавтор заслужава специално внимание. Това, че четенето е занимание, толкова сериозно и всепоглъщащо като писането и силните автори произлизат от големите читатели, е теза, която се потвърждава и с „Черна книга“. Онези читатели, които посягат към перото след „Черна книга“, впрочем представляват благодатно поле за проучване в това отношение. В този смисъл „Черна книга“ прилича на курс по творческо писане и без съмнение остава в златния списък на онези, които сочат четенето и препрочитането на хубавите книги като основна предпоставка и условие за писане.

12

„Черна книга“ доставя удоволствие на своя читател, напъва го да мисли, развива и го усъвършенства, но това съвсем не означава, че е миловидно, любвеобвилно четиво; напротив творбата е мрачна, черна, досущ като заглавието си. Творба, която у читателя, любопитен да открие центъра на действието, с преливащата се и игрива своя структура, може да се окаже напъваща и дори тревожеща. От друга страна известна част от читателската аудитория ще изпита удоволствие тъкмо от хлъзгавата основа на тази преливаемост и игривост. Защото виждат как при всяко поредно четене, центърът на „actione“ (фабулното действие) изтича като живак от един пункт в друг и читателят поема подир живака в текста с нови сили. Още повече, че тази структура на романа, фокусира вниманието върху наладата от приоритетите на четенето на текста „тук и сега“, а не толкова върху онова, което „авторът иска да каже“. В този смисъл „Черна книга“ не довежда своя читател да класически финал; не го извежда от лабиринта, но го дарява с по-ценна придобивка: пътешествието на читателя не се оказва нахалос, точно както е с птиците на Мантъккюттайр (*Mantküüttayr*)¹²! Смея да твърдя, че „Черна книга“ е пътешествие, чийто край и пристан не са известни, но в същото време всеки от нас изгаря от желание да се включи в него!

13

Според всичко това, мисля, че най-меродавната истина за живота, която „Черна книга“ нашепва на читателя си, е последното изречение на романа: „*Писането е единствената утеха.*“ Колкото, пишейки, Орхан Памук се е доближавал до тази утеха, толкова ние, четящите го, достигаем до чертата, обозначаваща черпенето на собствения дял от утехата, която той ни предоставя. Дори малка част от тази утеха е в състояние да ни накара отново и отново да четем, и препрочитаме „Черна книга“. И когато ви стегнат шайбите така да се каже, и сте притиснати от живота, оттеглете се в някой ъгъл и си кажете: „*Слава Богу, че има хубави книги! Все още ги пишат! О, литература,...*!“ . Ето, това е една поредна причина да се съсредоточите над „Черна книга“ – над черния роман на Орхан Памук.

12 Буквално: „Езикът на птиците“ или „На езика на птиците“.

14

Допускам, че твърдението в тази 14-та точка, може да прозвучи малко избирателно. Но все пак: „Черна книга“ най-много е харесвана и ще бъде харесвана от ентузиазирани почитатели на град Истанбул, на тези, които са „зависимо влюбени“ в своя град. „Черна книга“ е един от най-добрите и малко на брой образци на романите, които поставят града в центъра си и го превръщат в романов персонаж. Дори само тази книга е в състояние да превърне автора си писател на Истанбул. Приликата между структурата на града и романа е озадачаваща. Романът ви повежда из кривите му улици, непредвидимо къде ще се окажат тупици, заредени с изненади, и къде внезапно ще се свържат с някоя главна пътна артерия. Четенето се превръща в ходене из града. Така както, въпреки наличието на куп неприятности, не ви омръзва да ходите из този завладяващ град, така в никакъв случай не се отказвате да четете някои страници на „Черна книга“, които ви затрудняват.

15

Когато става дума за Истанбул, ще спомена, че нова причина за пореден прочит на „Черна книга“ се оказва и друга негова творба - „Истанбул“. В последната четем как Памук разкрива отношението си с града, как съдбата му се преплита с историята на града; говори за мястото, значимостта и влиянието на Истанбул върху оформянето му като личност и писател. Тези две книги взаимно се допълват и усъвършенстват вкуса от четенето. Затова подчертавам, че „Черна книга“ трябва да се прочете и през призмата на „откривателството“ - за намиране на връзката, взаимодействието между двете произведения...

16

Споменатото взаимно влияние между „Черна книга“ и „Истанбул“ съвсем ясно и непринудено ми напомня за отношението между „Покой“ и „Пет града“¹³ на Ахмед Хамди Танпънар. Паралелното вникване в образите на истанбулчаните на Танпънар и Памук, обогатява с допълнителен привкус „Черна книга“. Ценителите на добрата литература отдавна се радват на върховното удоволствие от този вид експериментално четене.

17

Друга тема, която подтиква към паралелен прочит на „Черна книга“ и „Покой“ е темата за отношението между и в тяхното противопоставяне. Струва ми се, че няма други два романа в турската литература, които с толкова различен изказ да „говорят“, да постигат такава единна дълбочина и проникновеност.

В „Черна книга“ Памук със завидна оригиналност, претворява Танпънаровия Истанбул в своето време, със своя език, в синхрон със своите литературни разбирания. Дори само сходствата между романовите герои Мюмтаз и Галип, методите, с които двамата писатели боравят и интерпретират „Хюсюн Ашк“ е значима тема, важна и достойна за самостоятелно проучване. По-особено внимание заслужава обаче това, как „Черна книга“ отговаря на непрестанния стремеж на Танпънаровия Мюмтаз към чистота, цялостност и пълнота. Това е един „черен“ отговор. „Черна книга“ твърди, че човек каквото и да направи, не може да постигне съвършена завършеност и чистота. Прозреният като кошмар факт от Мюмтаз в края на „Покой“, че животът е объркан, разхвърлян и непрестанно разкъсан на парчета процес, в „Черна книга“ се появява и засяда завинаги в сърцето на Галип.

18

13 Произведение на Ахмед Хамди Танпънар, включваща есеистичната му проза за петте турски града Анкара, Ерзурум, Коня, Бурса и Истанбул.

Следваща поредна причина за нов прочит на „Черна книга“ е свързана с литературната социология. Малко са романите в турската литература, които са предизвикали толкова мащабни дискусии и спорове, довели до рязко поляризиране на мненията в литературните среди. Ако добавим, и че метатекстовете върху „Черна книга“ са събрани и отпечатани в отделна книга, този роман добива ново значение, към което едва ли можем да останем безразлични. Ако веднъж сте прочели романа за себе си, то повторното четене може да бъде осъществено с цел да се надникне в критическите материали.

19

Споровете около „Черна книга“ в голямата си част гравитират около постмодернизма. Ако ще авторът ѝ да е съгласен с това, или както често прави, да го отрича, този роман е писан в духа на влиятелната днес литературна теория на постмодернизма, и е един от най-добрите примери на турски език, с който тази теория се разяснява блестящо. Още повече че авторът сам е споделял, че книгата му *„е повлияна и от Борхес, Калвино и американския постмодернизъм“*. Ако искате да разнищите постмодерните техники на писане и да видите как се използват, „Черна книга“ е прекрасен образец, майсторски труд в това отношение. Ето още една от причините за нов прочит на романа.

20

„Черна книга“ е от онези чудодейни романи, чийто брой в световната литература не е никак голям. Не винаги можем да общуваме, да се докосваме до такива добре написани текстове като този на „Черна книга“, които, тръгвайки, излизайки от конкретна култура, успяват да стигнат до световния читател. Ценителят на добрата литература, независимо в коя част на света се намира, оценява такива текстове, приема ги за спътник в живота си и не веднъж през живота си се връща към тях. С езика, сюжета, структурата и взаимовръзките, с визираните дотук кореспонденции „Черна книга“ е един изненадващ, богат, роман-чудо. В един език, в една литература такива романи биват не повече от няколко. Дори самият автор понякога се чуди как я е писал. В едно интервю Памук казва така: *„Може би тайната на успеха на романа е в това, че докато пишех, аз изобщо не бях наясно какво правя, бях в мрак. Все още е така.“* Тези негови думи ми напомнят други - на великия Толстой, който за процеса на писане на „Анна Каренина“, казва, че докато пишел, думите с лекота идвали на върха на перото му, като нещо свише...

Превод от турски език Кадрие Джесур